

УКРАЇНА В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1939–1945 рр.)

Лекція №2 (тема 3). НІМЕЦЬКИЙ ОКУПАЦІЙНИЙ РЕЖИМ

Розчленування України

Захопивши Україну, окупанти перш за все знищили її цілісність. Вони поділили українські землі на чотири частини, підпорядкувавши їх різним державам і адміністративним органам.

Чернівецьку та Ізмаїльську області було включено до складу союзника Німеччини – Румунії. Одещину, південні райони Вінницької, західні Миколаївської області, лівобережні райони Молдавії об'єднали в губернаторство «Трансністрія» і також оголосили частиною Румунського королівства.

Західноукраїнські землі – Львівська, Дрогобицька, Станіславська і Тернопільська області – на правах окремого дистрикту (округу) під назвою «Галичина» включили до складу Генерал-губернаторства, що охоплювало польські землі з центром у Кракові.

Чернігівщину, Сумщину, Харківщину і Донбас, як прифронтові області, підпорядкували безпосередньо військовому командуванню.

Інші українські землі входили до складу Рейхскомісаріату «Україна» з центром у Рівному. Рейхскомісаріат поділявся на шість генеральних округів з центрами у Дніпропетровську, Мелітополі, Миколаєві, Києві, Житомирі, Рівному. На пост рейхскомісара України Гітлер призначив Еріха Коха, який навіть серед німецьких чиновників відзначався своєю жорстокістю.

Що ж до Закарпатської України, то вона ще з березня 1939 р. залишалась у складі Угорщини.

«Новий порядок»

З початком окупації тут розгорнулася широка нацистська пропаганда, що мала на меті нейтралізувати наслідки ідеологічної діяльності більшовиків. Домагаючись підтримки населення, окупанти особливо охоче використовували факти недавнього минулого. Через газети, плакати, кіно та інші пропагандистські матеріали вони оприлюднювали трагічні факти насильницької колективізації, Голодомору 1932–1933 рр., масових репресій, здійснюваних органами НКВС в Україні. Зокрема, в багатьох містах і містечках були виявлені масові поховання жертв сталінських репресій. Ці невідомі населенню факти справляли гнітюче враження.

Водночас окупанти обіцяли їм аграрну реформу, вільний розвиток української культури, повернення солдатів додому. У деяких місцях роздавали колгоспну худобу, реманент. Частина полонених українців випустили із концтаборів. Такі дії були схвально сприйняті всіма незадоволеними радянською владою.

Але «новий порядок» не виправдав надій тих, хто сподівався на покращення свого становища. На власній території українці та інші жителі республіки перетворилися на людей «нижчого гатунку». Їхнє життя регламентувалося наказами та правилами, порушення яких каралося концтаборами або розстрілом. Окупанти заборонили їм користуватися кафе, ресторанами, стадіонами, іншими громадськими закладами. Навіть біля деяких криниць і колодязів вивішувалися попередження: «Тільки для німців».

Гітлерівський план «Ост» передбачав перетворення України на колоніальну країну, аграрно-сировинний придаток рейху, «життєвий простір» для колонізації представниками «вищої раси». Місцеве населення, в тому числі українці, росіяни та інші, підлягали витісненню й навіть фізичному винищенню. Багато жителів великих міст України стали жертвами організованого окупантами голоду. Протягом 103 тижнів окупації кожного вівторка і п'ятниці у Бабиному Яру в Києві розстрілювали людей різних національностей, переважно євреїв. Свій «Бабин Яр» був у кожному великому місті України. Нацисти планували знищити в зоні окупації усіх євреїв. В історії ця трагедія єврейського народу увійшла під назвою «Голокост» (у перекладі – «Всеспалення»). Усього в роки війни жертвами нацистів став понад мільйон євреїв, жителів України. Частина перед знищенням зганяли в гетто. Всього в Україні було створено біля 40 таких гетто. Невелика кількість приречених на смерть євреїв врятувалася. Цьому сприяли жителі України – не євреї. Їх називають *Праведниками народів* світу. В Україні їх виявлено понад 2 тис. Одна з них – ігуменя

Йосифа (в миру Олена Вітер) – релігійна діячка, активна учасниця українського визвольного руху в Галичині.

Жорстоких репресій зазнало сільське населення. У відповідь на опір окупантам, зокрема вбивство німецьких солдатів чи поліцаїв, розстрілювали заручників або навіть спалювали цілі села. У ході каральних заходів знищено 215 сіл, а багато їх мешканців розстріляно. А всього в Україні вбито й замучено 3,9 млн цивільного населення, понад 1,3 млн військовополонених. Понад 300 *концентраційних таборів*, влаштованих у різних регіонах України, перетворилися на страхітливі «фабрики смерті». Найбільшими серед них були Львівський, Славутський, Житомирський, Уманський, Кам'янець-Подільський, Володимир-Волинський, Кіровоградський, Сирецький і Дарницький (в Києві).

Колабораціонізм

Окупаційна влада спиралася на каральні органи – державну таємну поліцію (гестапо), озброєні загони націонал-соціалістичної партії Німеччини (СС), службу безпеки (СД) тощо. Крім окупаційних воєнної і цивільної адміністрацій, на захоплених територіях створювалася допоміжна адміністрація із представників місцевого населення, які виявили бажання співробітничати з окупантами: бургомістри у містах, голови у районах, старости в селах, допоміжна поліція, добровольчі військові з'єднання і т. д. Серед жителів окупованих регіонів, у т.ч. і України, була певна частина людей, які без вагань погоджувалися служити окупантам. У сучасній історіографії співробітництво з нацистською Німеччиною і її союзниками називається *колабораціонізмом* (від фр. – *співробітництво*).

Але серед колаборантів були не лише прихильники нацизму та послідовні противники комуністичного режиму в Україні. Нерідко обставини ставили людей перед складним вибором: співробітництво з окупантами або смерть. Відмова служити «новому порядку» у тій чи іншій ролі (староста, поліцай, працівник допоміжної адміністрації тощо) розглядалася як нелояльність до окупантів, а це могло закінчитися концтабором для відмовника і його сім'ї. Прагнення зберегти своє життя і життя своїх рідних – *стратегія виживання* – примушувала йти на співробітництво з окупантами.

Економічне пограбування України. Вивіз населення до Німеччини

Окупаційна влада здійснювала широкомасштабну програму економічного пограбування країни. Вони прагнули налагодити роботу підприємств, електростанцій, залізниць. Робочий день тут тривав 12–14 годин, заробітна плата була мізерною. Оголосивши всі землі власністю німецької держави, гітлерівці разом з тим не пішли на ліквідацію колгоспів. Їх вважали «державними маєтками» (у розумінні – *німецької держави*) з примусовою працею селян й передачею вирощеного окупаційній владі. Обіцялася аграрна реформа, але при цьому передбачалося, що з часом кращі землі перейдуть до німецьких колоністів.

До Німеччини вивозили устаткування, сировину, метали, продовольство, твори мистецтва, музейні експонати тощо. На роботу в промисловості й сільському господарстві Німеччини, по суті в нацистське рабство, було вивезено з України 2,3 млн. працездатних чоловіків і жінок, переважно молодих. Це становило майже 80 % усіх депортованих з радянської території.

Підсумки і узагальнення

Окупанти обіцяли населенню України звільнення з-під гніту більшовиків. З початком окупації вони розгорнули з цього приводу широку пропагандистську кампанію. Частина населення – *колаборанти* – проявила бажання співробітничати з окупантами. Під німецьким контролем було сформовано самоврядування. Але «новий порядок» не виправдав надії тих, хто сподівався на покращення життя після ліквідації радянського режиму. Окупанти виходили виключно з власних інтересів. Передбачалося поступове виселення частини населення за Урал і перетворення інших на «білих рабів». Замість надання Україні державності, вона була розчленована на кілька частин, підпорядкованих різним державам і різним адміністративним органам. Був складений план «Ост», який передбачав економічне пограбування України, перетворення її на колонію, аграрно-сировинний придаток Третього Рейху. Характерно, що при цьому окупанти використали деякі «надбання» радянського режиму. Так, вони залишили колгоспи і радгоспи як зручну і напрацьовану форму «викачування ресурсів з українського села. Замість радянського терору в

Україну прийшов нацистський, жертвами якого стали мільйони людей. Ще кілька мільйонів було вивезено до Німеччини на каторжні роботи в промисловості і сільському господарстві.